

prof. dr hab. Elżbieta Awramiuk  
Katedra Językoznawstwa Porównawczego i Stosowanego  
Wydział Filologiczny  
Uniwersytet w Białymstoku

**Ocena rozprawy doktorskiej mgr Justyny Wrony**  
***Diagnoza i rozwijanie kompetencji językowych***  
***w języku polskim jako drugim***  
***u ukraińskich dzieci w wieku wczesnoszkolnym***  
**Promotor: dr hab. Małgorzata Pamula-Behrens, prof. UKEN**  
**Szkoła Doktorska Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie**

## 1. Sylwetka kandydatki

Mgr Justyna Wrona ukończyła Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie. W 2018 roku obroniła tytuł magistra pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. W 2019 roku zdobyła tytuł licencjata logopedii ze specjalnością nauczanie języka polskiego jako obcego/drugiego, zaś w 2020 – tytuł magistra logopedii. Obecnie pracuje jako lektorka języka polskiego jako obcego (m. in. w Centrum Nauczania Języka Polskiego Jako Obcego przy Instytucie Filologii Polskiej UP). Bierze także udział w różnych projektach promujących język polski jako obcy i nauczanie języka polskiego jako obcego/drugiego/języka edukacji szkolnej.

Kandydatka nie ubiegała się wcześniej o nadanie stopnia doktora.

## 2. Uwagi wstępne

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska mgr Justyny Wrony to wartościowe studium poświęcone kompetencjom językowym w języku polskim ukraińskich dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Rozprawa – zasadniczo pozostająca w obszarze lingwistyki stosowanej – wpisuje się w nurt interdyscyplinarnych badań nad wielojęzycznością, co wynika zarówno ze złożoności analizowanego zjawiska, jak i wielokierunkowego wykształcenia młodej badaczki, która łączy kompetencje z zakresu pedagogiki, logopedii i glottodydaktyki polonistycznej. Autorka koncentruje uwagę na dzieciach z Ukrainy uczących się w polskiej szkole. Wybór tematu badawczego zasługuje na uznanie, gdyż wzrost kulturowej i językowej różnorodności populacji szkolnej stanowi dziś jedno z najpoważniejszych wyzwań polskiego systemu edukacyjnego.

Przedmiotem oceny jest maszynopis o łącznej objętości 386 stron. Część właściwa składa się ze wstępu (8 stron), części teoretycznej (trzy rozdziały na s. 11-135) oraz części relacjonującej badania własne (cztery rozdziały na s. 139-345, w tym podsumowanie). Część uzupełniającą pracy stanowią spis tabel i ilustracji (s. 347-253) oraz bibliografia (s. 355-386).

### 3. Zawartość merytoryczna dysertacji

We wstępie Autorka przekonująco, odwołując się m.in. do danych liczbowych dotyczących wzrostu liczby dzieci z doświadczeniem migracji w polskiej szkole, wyjaśnia powody wyboru tematu. Słusznie podkreśla znaczenie efektywnego nauczania polszczyzny dla integracji takich dzieci i dowodzi, że badania nad akwizycją polszczyzny mogą przełożyć się na ich lepsze wsparcie językowe. **Celem pracy** – zgodnie z tematem – jest zatem diagnoza kompetencji językowych takich dzieci, a także wskazanie sposobu przełożenia uzyskanej wiedzy na praktykę nauczania.

Trzy pierwsze rozdziały stanowią wprowadzenie teoretyczne do badań własnych.

**Rozdział pierwszy** (s. 11-54) poświęcony jest omówieniu zjawiska dwujęzyczności. Autorka wychodzi od definicji i klasyfikacji bilingwizmu, rzeczowo naświetlając podstawy odmiennych typologii. Przy omawianiu procesów przetwarzania dwóch języków nawiązuje do budowanych na gruncie psycholingwistyki modeli umysłów osób dwujęzycznych, co pozwala jej przekonująco wyjaśnić, dlaczego systemu językowego osoby dwujęzycznej nie należy traktować jako sumy dwóch języków. Charakteryzując konsekwencje poznawcze dwujęzyczności, koncentruje się na ich pozytywnych aspektach. Najwięcej uwagi Doktorantka poświęca omówieniu rozwoju językowego dziecka dwujęzycznego. Dowodzi, że choć kamienie milowe w rozwoju mowy dziecka dwujęzycznego są takie same jak u dziecka jednojęzycznego, to cechują go specyficzne zjawiska, takie jak przełączanie kodu językowego i transfer międzyjęzykowy. Rozdział kończą pogłębione rozważania nad rozwojem systemu fonologicznego, morfosyntaktycznego i leksykalnego u dzieci dwujęzycznych, z których wynika, że w procesie akwizycji ważne są m.in. długość ekspozycji na język, częstotliwość użycia danych form w języku oraz jakość kontaktu z językiem, i to zarówno L1, jak i L2.

Autorka od początku ujawnia swój analityczny umysł i umiejętność krytycznego myślenia. Uwagę zwraca sprawne zreferowanie w oparciu o klasyczną i najnowszą literaturę psycholingwistyczną dylematów dotyczących bilingwizmu. Rozważania prowadzone w rozdziale pierwszym stanowią ważne w kontekście badań własnych tło, pozwalające na lepsze

zrozumienie procesów zachodzących podczas przetwarzania informacji językowych u osób dwujęzycznych.

**W rozdziale drugim** (s. 55-90) zostały omówione wyniki dotychczasowych badań na temat akwizycji języka obcego/drugiego z perspektywy glottodydaktycznej. Autorka zaczyna od ogólnego omówienia wybranych teorii i hipotez ze wskazanego obszaru, m.in. teorii interjęzyka Selinkera, teorii Generative SLA, teorii kognitywnych, teorii akulturacji Schumanna, a także teorii Krashena i Terrell, do której potem wielokrotnie się odnosi podczas interpretacji wyników badań własnych. Następnie przechodzi do dokładniejszego przeglądu teorii i badań akwizycji poszczególnych systemów języka. Prezentuje teorie wyjaśniające sposób przyswajania dźwięków, słownictwa i morfosyntaktyki w języku drugim, zwracając uwagę także na zjawiska, o których w polskiej literaturze glottodydaktycznej wspomina się stosunkowo rzadko (np. na rolę percepcji ruchów artykulacyjnych w akwizycji języka). Przeprowadzone rozważania dobitnie przekonują, że przyswajanie języka drugiego ściśle wiąże się z ekspozycją na język i częstotliwością kontaktu z występującymi w nim kategoriami gramatycznymi.

Za cenny element tej części rozprawy uznaję przywoływanie polskich i międzynarodowych badań eksperymentalnych dotyczących uczenia się L2, których metodologia i wyniki zostały wykorzystane do zaprojektowania badań własnych.

**W rozdziale trzecim** (s. 91-135) uwaga została skierowana na błędy językowe w perspektywie glottodydaktycznej. Autorka ze znanstwem referuje różnice w definiowaniu błędu językowego na gruncie L1 i L2, następnie omawia typologie błędów w glottodydaktyce oraz problematykę transferu. Błędy traktuje – podobnie jak Selinker – jako naturalny element towarzyszący uczeniu się. Przywołuje badania lapsologiczne posługujących się polszczyzną osób rosyjsko- i ukraińskojęzycznych, koncentrując się na uchybieniach fleksyjnych, składniowych i leksykalnych. Analizy są ilustrowane starannie opracowanymi tabelami podsumowującymi prowadzone rozważania. Spójny wywód zmierza do wykazania, że klasyfikacje błędów powinny być ściśle powiązane z celami, jakim służą, oraz że pokrewieństwa i różnice między językami znacząco wpływają na specyfikę błędów. Przekonują również, że dotychczasowe badania kompetencji językowej osób pochodzących z Ukrainy dotyczyły głównie starszych dzieci, młodzieży i dorosłych, a więc grup innych pod względem wiekowym niż ta, której Autorka postanowiła się bliżej przyjrzeć w swojej dysertacji.

**Część teoretyczna** – obszerna, relacjonująca wiele badań prowadzonych w różnych językach – sugestywnie przekonuje odbiorcę, że dwujęzyczność jest zjawiskiem złożonym, wielowymiarowym, badanym z różnych perspektyw, a przyswajanie języka polskiego przez

dzieci ukraińskie w wieku wczesnoszkolnym stanowi obszar dotychczas słabo zbadany. Autorka przechodzi od rozważań ogólnych ku analizom lapsologicznym Ukraińców uczących się języka polskiego jako obcego. Podejmowane we wstępnych partiach dysertacji zagadnienia mają istotne znaczenie dla opisywanej szczegółowo w dalszej części koncepcji badań własnych. Dają szeroką podbudowę teoretyczną i wzmacniają zasadność podjętych badań i przyjętych rozwiązań.

Rozważania przeprowadzone w rozdziałach teoretycznych dowodzą umiejętności wyboru istotnego naukowo i ważnego społecznie tematu, bardzo dobrej orientacji w bogatej literaturze psycholingwistycznej i glottodydaktycznej dotyczącej dwujęzyczności, a także umiejętności krytycznej analizy poruszanych kwestii. Justyna Wrona prowadzi spójny wywód, zmierzający do uzasadnienia wybranego tematu i pokazania go na tle szerszego kontekstu, przy czym wykazuje się kompetentnym korzystaniem z różnorodnych źródeł, zmysłem analitycznym oraz trafnymi obserwacjami. Jej wiedza jest oparta na wielu opracowaniach, co świadczy o odczuciu i dobrym przygotowaniu teoretycznym.

Kolejne rozdziały odnoszą się do badań własnych.

**Rozdział czwarty** (s. 139-165) zawiera dokładne i rzeczowe omówienie metodologii badań własnych. Autorka postawiła sobie dwa cele: diagnostyczny (główny) i dydaktyczny (dodatkowy). Do celu głównego, czyli diagnozy poziomu kompetencji językowych w języku polskim jako drugim u dzieci w wieku wczesnoszkolnym z doświadczeniem migracji, sformułowała następujące cele szczegółowe: 1) analizę i opis kompetencji leksykalnej, 2) analizę i opis kompetencji gramatycznej; 3) określenie błędów fleksyjnych; 4) określenie poziomu rozumienia tekstów ze słuchu. Zaplanowała badania jakościowe metodą wielokrotnego studium przypadków i dobrała do nich odpowiednie narzędzia badawcze wypracowane w IBE przez zespół Magdaleny Smoczyńskiej: *Test Rozwoju Językowego* (TRJ) oraz *Standaryzowane Narzędzia do Oceny Wypowiedzi* (SNOW). W badaniach wzięło udział 14 ukraińskich dzieci z doświadczeniem migracji uczęszczających do klas I-III polskiej szkoły podstawowej.

Autorka szczegółowo opisała instrumentarium badawcze oraz zasady doboru dzieci do badanej grupy, a także sposób organizacji i przebiegu badań. Za walor tej części uważam przede wszystkim dokładne wyjaśnianie podstaw przyjętych rozwiązań. Przeprowadzony wywód przekonuje, że zostały one starannie przemyślane. Na szczególne uznanie zasługuje decyzja o poprzedzeniu badań właściwych diagnozą logopedyczną w języku ukraińskim/rosyjskim przeprowadzoną (w obecności Autorki) przez logopedę i psychologa pochodzącego z Ukrainy, co pozwoliło na pogłębienie diagnozy badanych dzieci.

**Rozdział piąty** (s. 163-280) poświęcony jest analizie i interpretacji wyników badań własnych. Wstępne informacje na temat sposobu gromadzenia danych i ich analizy uświadamiają, że badaczka wykonała iście benedyktyńską pracę, m.in. osobiście dokonała transkrypcji 28 godzin nagrań, ręcznie je anutowała, co pozwoliło podczas analizy na wykorzystanie zaawansowanego oprogramowania do jakościowej analizy danych. Wyniki każdego z badanych dzieci zostały zaprezentowane według przyjętego schematu: krótki opis wprowadzający oraz opis poziomu kompetencji leksykalnej (rozumienie słów, produkcja słów w języku polskim, produkcja słów w języku polskim i ukraińskim/rosyjskim), gramatycznej (powtarzanie zdań, rozumienie zdań, odmiana wyrazów) i dyskursywnej (rozumienie czterech tekstów narracyjnych i jednego informacyjnego). Opisowi jakościowemu towarzyszy ilościowe zestawienie różnego rodzaju błędów. Rozdział wieńczy zestawienie wyników badanej grupy, umożliwiające porównanie wyników i wyłonienie tych zagadnień, które sprawiają najwięcej problemów dzieciom z kręgu języków wschodniosłowiańskich. Wizualizacja uzyskanych wyników w formie tabel stanowi ważną, wzmacniającą przekaz część rozdziału analitycznego.

Autorka wnikliwie analizuje zgromadzony materiał językowy, przekonująco uzasadniając swoje decyzje, a czasami – co uznaję za walor – sygnalizując niepewność. Kilka interpretacji wydaje mi się dyskusyjnych bądź zbyt skrótowo opisanych. Moją uwagę zwróciły: zapis formy *szow* zamiast *szedł*, w którym Autorka zinterpretowała *-w* jako końcówkę (s. 187), przejęcie przez przysłówek roli podmiotu w zdaniu *Było bardzo czarna noczu* (s.187), a także uznanie końcówki fleksyjnej *-u* w miejscowniku za odpowiednią dla tematu zakończonego głoską twardą (s. 198).

Sama część diagnostyczna wraz z częścią teoretyczną wystarczyłaby na bardzo dobry doktorat, ponieważ niewątpliwie świadczy o dużej intuicji językowej badaczki oraz o jej wiedzy lingwistycznej. Zgodnie z zakresem zasygnalizowanym w temacie rozprawy praca zawiera jeszcze **rozdział szósty** o charakterze aplikacyjnym (s. 281-328). Autorka nazywa go propozycją wsparcia językowego (s. 281), rekomendacjami dotyczącymi form wsparcia dydaktycznego (s. 148), a także – może nazbyt szumnie – modelem wsparcia językowego (s. 139). Rozdział zawiera propozycje ćwiczeń, których dobór ściśle wiąże się z wynikami uzyskanymi w rozdziale analitycznym. Są to ciekawe, świadomie dobrane propozycje, w których Doktorantka w pełni wykorzystuje swój interdyscyplinarny potencjał. Doceniam zarówno precyzyjne zorientowanie na konkretne kwestie językowe (np. ćwiczenia dotyczące opozycji gramatycznych i semantycznych), jak i ruchowe aktywizowanie dzieci, angażowanie ich w interakcje, gry i przekład intersemiotyczny, a także – co szczególnie ujmujące – szacunek do uczniów, przejawiający się w uwzględnianiu ich zdania czy pytaniach o ich opinię.

Drobne uwagi dotyczą w tym rozdziale pewnych sformułowań. Przeciwwstawienie słownictwa często używanego leksyce potocznej (s. 284-285) wynika z mieszania kryteriów podziału i prowadzi do dyskusyjnych kwalifikacji (np. uznania jednostki *spożywać* za wyraz popularny, s. 285). Zamek w drzwiach nazwałabym raczej *zamknięciem* niż *zapięciem* (s. 289). Gdyby Autorka zdecydowała się wydać swoją pracę, do czego ją gorąco zachęcam, powinna we wszystkich ćwiczeniach zaproponować konkretne brzmienie poleceń, gdyż opisy ze względu na specjalistyczny język nie zawsze nadają się do wykorzystania wprost jako komunikaty nauczycieli do dzieci w wieku wczesnoszkolnym (np. przekształcenie ze strony czynnej na bierną, s. 298).

**Rozdział siódmy** (s. 329-345) zawiera dyskusje i wnioski końcowe. Autorka zestawia uzyskane w badaniach własnych rezultaty z wynikami innych badaczy, odnosi się do ustaleń z części teoretycznej, a jej wywód jest dyskursywny i przekonujący. Wnioski z przeprowadzonych badań mają duże znaczenie społeczne. Dowodzą, jak złożoną biografię językową mają dzieci z doświadczeniem migracji i jak to wpływa na ich kompetencje językowe w języku polskim. Przekonują, że mimo istniejących w literaturze modeli akwizycji języka drugiego należy badać dzieci w konkretnej konfiguracji językowej, bo dynamika procesu akwizycji może się znacząco różnić (w tym wypadku badane dzieci szybciej osiągały poszczególne etapy biegłości w języku polskim niż np. dzieci przyswajające w szkole język angielski jako drugi). Ogólne wyniki dają obraz wyzwań, przed jakimi stoją obecnie nauczyciele (nie tylko wczesnoszkolni) w szkole podstawowej, tym bardziej należy zatem docenić próbę stworzenia zestawu ćwiczeń zorientowanych na rozwijanie konkretnych sprawności językowych. Przeprowadzone badania dobitnie pokazują, że dzieci z doświadczeniem migracji wymagają wsparcia dostosowanego do ich indywidualnych potrzeb i to niezależnie od długości pobytu w Polsce. Choć Autorka wprost nie formułuje takiego wniosku, uważam, że wyniki jej pracy przemawiają za wydzieleniem w szkole odrębnego przedmiotu *język polski jako drugi* prowadzonego przez odpowiednio przygotowaną kadrę.

**Część empiryczna** pracy dowodzi, że Justyna Wrona potrafi precyzyjnie sformułować cele i pytania badawcze, dobrać do nich odpowiednią metodę i właściwe narzędzia badawcze, a następnie przeprowadzić badania oraz starannie zaanalizować i zinterpretować uzyskane dane językowe. Autorka prowadzi spójny i refleksyjny wywód, wnioski są klarowne, umotywowane i wynikają z całości rozprawy. Doktorantka wykazuje się świadomością ograniczeń przeprowadzonego badania, potrafi dostrzec, jak tego typu działania można by w przyszłości zmodyfikować, a także jakie kolejne możliwości badawcze otwierają uzyskane rezultaty.

#### 4. Uwagi dotyczące kompozycji, strony językowej i redaktorskiej

Rozprawa ma klarowną strukturę, logicznie wynikającą z tematu oraz przyjętej koncepcji. Jej cechą wyróżniającą jest dyskursywny sposób prowadzenia wywodu, obfitujący w metatekstowe wstawki ułatwiające podążanie za rozważaniami i orientację w miejscu, w którym w danym momencie czytelnik się znajduje.

Praca jest utrzymana w konwencji stylu naukowego, została starannie opracowana pod względem redakcyjnym. Drobne usterki językowe, głównie zewnątrzjęzykowe (np. s. 6, 11, 12, 17, 26, 48, 79), nie wpływają na komunikatywność przekazu. W kilku miejscach pojawiły się powtórzenia bądź anakoluty (s. 5, 191, 225, 273), które sprawiają wrażenie niezamierzonych pozostałości po redakcji tekstu. Jako usterki na poziomie redakcyjnym traktuję zrównanie pojęć morfologia i fleksja (s. 82), zdefiniowanie błędów zewnątrzjęzykowych jako błędów związanych ze strukturą języka (s. 98) czy nazwanie błędów stylistycznych w klasyfikacji Dąbrowskiej i Pasieki błędami składniowymi (s. 101).

Obszerna, starannie opracowana polsko- i anglojęzyczna bibliografia stanowi dowód pogłębionego rozeznania Autorki w literaturze z zakresu językoznawstwa, glottodydaktyki i psycholingwistyki.

#### 5. Konkluzja

Recenzowana dysertacja dotyczy zagadnienia doniosłego ze społecznego punktu widzenia. Trzeba podkreślić, że jego aktualność wzrosła po wybuchu wojny na Ukrainie i napływie do polskich szkół dzieci z doświadczeniem migracji. Rozprawa jest interesująca poznawczo, zawiera wiele istotnych przemyśleń i konstatacji. Została oparta na znakomitej podbudowie teoretycznej, zawiera opis starannie zaplanowanego, z wielką pieczołowitością opisanego i przeprowadzonego badania empirycznego, a wnioski mają istotne znaczenie dla praktyki nauczania języka polskiego jako języka szkolnego. Praca niewątpliwie wzbogaca naszą wiedzę na temat akwizycji języka polskiego przez ukraińskie dzieci w wieku wczesnoszkolnym, a przez to daje szansę na wypracowanie efektywnych sposobów wspierania nie tylko osób uczących się, ale także – co uważam za cenny aspekt – nauczycieli. Oryginalność, przemyślana metodologia, rzetelnie prezentowane wyniki badań własnych uwiarygodniające wnioski, umiejętnie prowadzona analiza z odwołaniem do trafnie wybranej literatury przedmiotu to niewątpliwe atuty omawianej pracy.

Moja ogólna ocena recenzowanej dysertacji jest jednoznacznie pozytywna. Rozprawa mgr Justyny Wrony oryginalnie rozwiązuje problem naukowy sformułowany w tytule. Stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane przed dysertacjami doktorskimi i **wnoszę o dopuszczenie mgr Justyny Wrony do kolejnych etapów przewodu doktorskiego**. Ponadto, biorąc pod uwagę oryginalność rozprawy, jej wysoki poziom merytoryczny i dużą wartość aplikacyjną, **stawiam wniosek o jej wyróżnienie**.

Białystok, 12 lipca 2025 r.